

MAXSUS TASHKILOTLAR (KASBIY, DINIY, HARBIY)

Baxrillayeva Mohichehra Najmiddin qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
ijtimoiy – gumanitar fanlar kafedrası sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

mohichehrass945@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.18068358>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maxsus tashkilotlar va ularning jamiyat hayotidagi o'rni haqida ma'lumot keltirilgan. Maxsus tashkilotlarning, ya'ni harbiy, kasbiy, ilmiy tashkilotlarning har birining alohida vazifalari va o'rni bor. Masalan harbiy tashkilotlar bu jamiyatdagi vaziyatlarni bir me'yorda ushlab turish, tartibga keltirish kabi vazifalarni bajaradi.

Kalit so'zlar: maxsus tashkilotlar, harbiy, ilmiy, kasbiy, davlat, jamiyat.

Kirish. Maxsus tashkilotlar insoniyat jamiyatlarida muhim o'rin tutgan va ular turli sohalarda, ayniqsa, davlat xavfsizligi, milliy mudofaa, diniy barqarorlik va kasbiy mahoratni rivojlantirish kabi muhim vazifalarni bajarish uchun tashkil etilgan maxfiy va ixtisoslashtirilgan tuzilmalar hisoblanadi. Bu tashkilotlar o'ziga xos xususiyatlari va faoliyat funksiyalari bilan ajralib turadi. Ularning asosiy maqsadi, avvalo, davlat yoki jamiyat ehtiyojlarini muhofaza qilish, xavfsizlikni ta'minlash va muhim ma'lumotlarni yig'ish, shuningdek, diniy muhitni nazorat qilish va kasbiy standartlarni shakllantirishdir. Maxsus tashkilotlar kasbiy, harbiy yoki diniy sohalarga taalluqli bo'lishi mumkin bo'lib, ularning faoliyati ko'pincha maxfiylik va professionallik talab qiladigan vazifalarni o'z ichiga oladi.

Tarixiy nuqtai nazardan, maxsus tashkilotlar insoniyat tarixida o'z o'rnini topgan bo'lib, ularning rivojlanishi asrlar davomida davom etib, zamonaviy davlatlarning xavfsizlik va mudofaa tizimining muhim qismiga aylangan. Misol uchun, harbiy maxsus kuchlar, razvedka va kontrrazvedka organlari, diniy tashkilotlar va kasbiy guruhlar ular qatoriga kiradi. Ularning faoliyati xavfli sharoitlarda mamlakat xavfsizligini ta'minlash, terrorizmga qarshi kurashish va diniy muhitda barqarorlikni saqlashga qaratilgan.

Maxsus tashkilotlarning eng muhim xususiyatlaridan biri — ularning maxfiyligi va professionalligi, ya'ni faoliyatining sir saqlanishi va malakali mutaxassislar jamoasidan tashkil topganligi hisoblanadi.

Maxsus tashkilotlarning tushunchasi kengroq ma'noda ularni boshqa tashkilotlardan ajratib turadigan o'ziga xoslikni anglatadi. Ular odatda, davlat yoki jamiyatning muhim ehtiyojlarini bajarish uchun yaratiladi va ularning faoliyati ko'pincha maxfiylik shartlariga asoslanadi. Diniy tashkilotlar esa diniy erkinlikni ta'minlash, diniy amallarni bajarish va diniy muhitni saqlash vazifasini bajaradi. Kasbiy tashkilotlar esa, o'z sohasida malakali mutaxassislarni birlashtirib, ularning malakasini oshirish va standartlar belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu tashkilotlarning funksiyalari keng qamrovli bo'lib, ular davlat va jamiyatning turli ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Bir tomondan, harbiy maxsus kuchlar milliy mudofaani ta'minlaydi, terrorizm va jinoyatchilikka qarshi kurashishda muhim bo'lsa, ikkinchi tomondan, razvedka va kontrrazvedka organlari xavfsizlikni ta'minlash uchun muhim axborotlarni to'plash va tahlil qilish bilan shug'ullanadi. Diniy maxsus tashkilotlar diniy muvozanatni saqlash, diniy erkinlikni ta'minlash va diniy muhitda muvofiqlikni ta'minlash vazifasini bajaradi. Kasbiy tashkilotlar esa, o'z sohasida sifatli xizmatlar ko'rsatish uchun malakali kadrlarni tayyorlash va ularning intilishlarini muvofiqlashtirish bilan shug'ullanadi.

Maxsus tashkilotlar bir qator o'ziga xos belgilar bilan ajralib turadi. Avvalo, ularda aniq maqsad bo'ladi. Har bir maxsus tashkilot ma'lum bir vazifani bajarish uchun tuziladi.

Ikkinchidan, bu tashkilotlarda ichki qoidalar va intizom mavjud bo'ladi. A'zolar ushbu qoidalarga rioya qilishlari shart.

Yana bir muhim belgi — mas'uliyat va majburiyatlarning aniq taqsimlanishidir. Har bir a'zo o'z vazifasini biladi va unga javobgar bo'ladi. Shuningdek, ko'pchilik maxsus tashkilotlarda rahbarlik tizimi va bo'ysunish tartibi mavjud bo'ladi. Bu esa tashkilot faoliyatining samarali bo'lishiga yordam beradi.

Metod va materiallar. Din shaxslarga, ijtimoiy jamoalarga va jamiyatga ta'sir qilishning eng qadimiy va kuchli vositalaridan biridir. Sivilizatsiyalar, turli madaniyatlar va jamiyatlar tarixi davomida din inson xatti-harakatlarining mafkuraviy va axloqiy tartibga soluvchisi sifatida muhim rol o'ynagan. Diniy institutlar ijtimoiy jarayonlar va individual xatti-harakatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy tuzilmaning belgilovchi elementi bo'lib qolmoqda. Din shaxslarga, ijtimoiy jamoalarga va jamiyatga ta'sir qilishning eng qadimiy va kuchli vositalaridan biridir.

Sivilizatsiyalar, turli madaniyatlar va jamiyatlar tarixi davomida din inson xatti-harakatlarining mafkuraviy va axloqiy tartibga soluvchisi sifatida muhim rol o'ynagan. Diniy institutlar ijtimoiy jarayonlar va individual xatti-harakatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy tuzilmaning belgilovchi elementi bo'lib qolmoqda.¹

Din jamiyatning axloq, odat va an'analarning asosini tashkil etib, ijtimoiy nazoratning markaziy doirasini hosil qiladi hamda odamlar xulqini tartibga solishda muhim rol o'ynaydi.

Dindor inson uchun diniy-axloqiy me'yorlarni buzish — ular mutlaq va muqaddas xarakterga ega bo'lgani sababli — mutlaqo nomaqbuldir. Shuning uchun dindor uchun axloq din bilan uzviy bog'liq bo'lib ketadi. S.A. Avakyan ta'kidlaganidek, “diniy omil iqtisodiyot, siyosat, davlat, millatlararo munosabatlar, oila, madaniyat sohalariga ushbu yo'nalishlarda faoliyat yurituvchi dindor individlar, guruhlar va tashkilotlar orqali ta'sir ko'rsatadi. Shu tariqa diniy munosabatlarning boshqa ijtimoiy munosabatlarga ‘qavatlanishi’ sodir bo'ladi”.

Zamonaviy sotsiologiyaning asoschilaridan biri, nemis sotsiologi M. Veber harbiy sohada diniy mafkuraning kuchli motivatsion-axloqiy tarkibiga e'tibor qaratgan. U “Xudoning buyruqlarini bajarish yo'lida olib boriladigan ‘muqaddas’ yoki ‘adolatiy’ urush, ya'ni e'tiqod yo'lida jang qilish, har qanday ma'noda diniy urush hisoblanadi va u dunyoviy hamda shuning uchun hech qanday qadriyatga ega bo'lmagan boshqa harbiy harakatlardan keskin farq qiladi”, deb ta'kidlagan.

Materialistik maktab tarafdorlari fikriga ko'ra, qo'rquv dinlarning kelib chiqishida asosiy rol o'ynagan hissiy holatdir. Jumladan, ingliz faylasufi Gerbert Spenser (1820-1903) ham ibtidoiy qabila dinlarining kelib chiqishiga qo'rquv natijasida “ajdodlarga sig'inish” sabab bo'lganligini ta'kidlaydi. Spenser ijtimoiy hisob-kitoblarga suyanagan holda, hayot qo'rquvining dinlardagi o'rniga alohida diqqatni tortadi. Bu qo'rquvning ajdodlarga nisbatan ibodatning barcha ko'rinishlari shakllantirganligini va tangrilarning ustun yoki qahramon bo'lgan ajdodlardan tanlanganligi fikrini ilgari suradi; har bir dinda ajdodlarga alohida e'tibor qaratilganligiga ishora qiladi.²

¹ <https://www.dissercat.com/content/vzaimodeistvie-voennoi-sluzhby-i-religii-na-institutsionalnom-urovne-upravleniya-sotsiologic>

² https://mbaza.uz/anywork/ozbekistonda-davlatning-din-va-diniy-tashkilotlar-bilan-munosabatlari/#google_vignette

O'zbekiston Respublikasi qurolli kuchlari (o'zb. O'zbekiston Qurolli Kuchlari / O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari; O'zbekiston qurolli kuchlari) harbiy kuchlar majmui.

Ular davlatning harbiy tashkiloti va mamlakat mudofaa tizimining asosidir. Harbiy mojarolarni oldini olish va oldini olish hamda davlatning harbiy xavfsizligini ta'minlash uchun mo'ljallangan.³

O'zbekiston qurolli kuchlariga harbiy boshqaruv organlari, quruqlik qo'shinlari, havo kuchlari, harbiy-dengiz kuchlari, maxsus qo'shinlar, milliy gvardiya va chegara xizmati kiradi.

O'zbekiston Qurolli kuchlarining vazifalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan mamlakatning neytral tashqi siyosat yo'nalishiga muvofiq belgilanadi, bu esa ulardan faqat mudofaa maqsadlarida foydalanishni nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasida harbiy xizmatning to'rtta asosiy turi mavjud:

- Muddatli harbiy xizmat- 12 oy muddatga chaqiriladi.
- Safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmat-chaqiriluvchi bir oyga chaqiriladi.
- Shartnoma bo'yicha xizmat.
- O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari zaxirasi saflarida xizmat qilish.

Davlat xavfsizlik xizmatining asosiy vazifalari va faoliyati quyidagilardan iborat:

O'zbekiston Respublikasi davlat xavfsizligi va manfaatlarini tashqi va ichki tahdidlardan himoya qilishni ta'minlash, bu sohada qonuniylik va qonuniylikni mustahkamlash, oldini olish, aniqlash va yo'q qilish qoidabuzarliklar;

O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy tuzumi, suvereniteti va hududiy yaxlitligiga tajovuzlarning oldini olish, aniqlash va yo'q qilish bo'yich razvedka va qarshi razvedka faoliyatini amalga oshirish;

O'zbekiston Respublikasining davlat chegaralarini qo'riqlash va himoya qilish;

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari va mudofaa sanoatini milliy xavfsizlikka tahdid va tahdidlardan himoya qilish, mamlakat mudofaa qobiliyatini mustahkamlash bo'yicha strategik tashabbuslarni amalga oshirishda ishtirok etish;

Terrorizm, ekstremizm, uyushgan jinoyatchilik, qurol-yarog', giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar savdosiga qarshi kurashish;

Davlat manfaatlari va xavfsizligiga tahdid soluvchi milliy, irqiy va diniy nafratni targ'ib qilishga qaratilgan buzg'unchilik faoliyatining oldini olish, aniqlash va yo'q qilish;

Iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy va axborot sohalarida davlat xavfsizligini Ta'minlash, O'zbekiston Respublikasi xalqining tarixiy, madaniy va boy ma'naviy merosini himoya qilish;

Davlat manfaatlari va xavfsizligiga tahdid soluvchi davlat idoralarida va boshqa tashkilotlarda korrupsiyaga qarshi kurashish;

Xizmatning jangovar va safarbarlik tayyorgarligini oshirish va qo'llab quvvatlash, favqulodda vaziyatlar va harbiy holat yuzaga kelganda harakatlarga kuch va vositalarni tayyorlash.⁴

Kasbiy tashkilotlar - bu kasbiy ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi ta'lim muassasalari hisoblanadi.

Kasbiy maxsus tashkilotlar - bu ma'lum bir kasb yoki mutaxassislik egalari birlashgan tashkilotlardir.

³ Qurolli kuchlar-yangi O'zbekiston Khujaev, Kozimkhon barqarorligini ta'minlashning ishonchli kafolati. EMBASSY OF UZBEKISTAN IN THE UNITED STATES (28 сентября 2023). Kirish sanasi: 2025 yil 30 iyun

⁴ Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.01.2021-y., 09/21/35/0062-son)

Ular odamlarning kasbiy faoliyatini tartibga solish, huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda malakasini oshirish uchun tashkil etiladi. Bunday tashkilotlar jamiyatda mehnat sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Kasbiy tashkilotlarga a'zo bo'lish ko'pincha ixtiyoriy bo'lsa-da, ayrim sohalarda bu majburiy hisoblanadi. Masalan, advokat yoki notarius bo'lish uchun tegishli kasbiy tashkilot a'zosi bo'lish talab etiladi. Bu esa kasb egalari faoliyatining qonuniy va mas'uliyatli bo'lishini ta'minlaydi.

Kasbiy maxsus tashkilotlarning birinchi va eng muhim vazifasi — a'zolarining huquqlarini himoya qilishdir. Mehnat sharoitlari, ish haqi, kasbiy xavfsizlik kabi masalalarda ushbu tashkilotlar muhim rol o'ynaydi. Ular mutaxassislar nomidan davlat organlari yoki ish beruvchilar bilan muzokara olib borishi mumkin.

Ikkinchi muhim vazifa — kasbiy bilim va malakani oshirishdir. Kasbiy tashkilotlar seminarlar, treninglar va malaka oshirish kurslarini tashkil etadi. Bu esa mutaxassislarning zamonaviy bilimlarga ega bo'lishiga yordam beradi. Natijada jamiyatda ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati yaxshilanadi.

Kasbiy maxsus tashkilotlarda kasbiy etika alohida ahamiyatga ega. Har bir kasbning o'ziga xos axloqiy qoidalari mavjud bo'lib, ularga amal qilish talab etiladi. Masalan, shifokor bemorga nisbatan mas'uliyatli bo'lishi, o'qituvchi esa o'quvchilarga adolatli munosabatda bo'lishi kerak.

Agar a'zo kasbiy etikani buzsa, tashkilot tomonidan ogohlantirish, jarima yoki a'zolikdan chiqarish kabi choralar ko'rilishi mumkin. Bu tartib-intizom kasbiy faoliyatda mas'uliyatni oshiradi.

Kasbiy maxsus tashkilotlarga shifokorlar uyushmasi, o'qituvchilar jamiyati, advokatlar palatasi, muhandislar va jurnalistlar birlashmalari misol bo'la oladi. Ushbu tashkilotlar o'z sohasining rivojlanishiga xizmat qiladi va jamiyatda muhim vazifalarni bajaradi.

Kasbiy tashkilotlar orqali mutaxassislar o'zaro tajriba almashadi, muammolarni birgalikda hal qiladi va kasb nufuzini oshiradi. Shu sababli bunday tashkilotlar jamiyat hayotida muhim ahamiyatga ega.

Muhokama va natijalar. Harbiy tashkilotlar davlatning eng muhim tayanch institutlaridan biridir. Ularning bosh maqsadi mamlakat mustaqilligi, hududiy yaxlitligi va xavfsizligini ta'minlashdan iborat. Harbiy tashkilotlar qat'iy intizom, markazlashgan boshqaruv va buyruq asosida faoliyat yuritishi bilan ajralib turadi.

Qurolli Kuchlar, Milliy gvardiya va chegara qo'shinlari harbiy tashkilotlarga misol bo'la oladi. Ushbu tuzilmalarda shaxsiy erkinlik umumiy manfaat - ya'ni davlat xavfsizligiga bo'ysundiriladi. Shu sababli harbiy tashkilotlar jamiyatda tartib va barqarorlikni ta'minlovchi muhim kuch sifatida namoyon bo'ladi.

Diniy tashkilotlar insonlarning e'tiqodi va ma'naviy ehtiyojlari asosida shakllanadi. Ular diniy marosimlarni amalga oshirish, e'tiqodli kishilarni birlashtirish hamda axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish bilan shug'ullanadi. Diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan bo'lsa-da, amaldagi qonunlar doirasida faoliyat yuritadi.

Masjidlarda, cherkovlar, sinagogalar va diniy ta'lim muassasalari diniy tashkilotlarga misol bo'la oladi. Bu tashkilotlar jamiyatda ma'naviy tarbiya, sabr-toqat va mehr-oqibat kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kasbiy tashkilotlar muayyan kasb yoki faoliyat turi vakillarini birlashtiradi.

Ularning asosiy vazifasi a'zolarining kasbiy manfaatlarini himoya qilish, mehnat sharoitlarini yaxshilash hamda kasbiy malakani oshirishdan iborat. Bunday tashkilotlar, odatda, ixtiyoriylik asosida tuziladi va demokratik boshqaruv tamoyillariga tayanadi.

Masalan, o'qituvchilar, shifokorlar, advokatlar yoki muhandislar uyushmalari o'z sohalarida kasbiy me'yorlar va axloq qoidalarini ishlab chiqadi, a'zolar manfaatini jamiyat va davlat oldida ifodalaydi. Shu jihatdan kasbiy tashkilotlar mehnat munosabatlarini tartibga solishda muhim vosita hisoblanadi.

Quyidagi jadvalda tashkilotlar farqlarini ko'rishimiz mumkin:

Mezoni	Kasbiy	Harbiy	Diniy
Asosiy maqsad	Kasb manfaatlari	Davlat xavfsizligi	E'tiqod va ma'naviyat
A'zolik	Ixtiyoriy	Majburiy / shartnoma	Ixtiyoriy
Boshqaruv	Demokratik	Buyruq asosida	Ruhiy yetakchilik
Intizom	O'rtacha	Juda qat'iy	Axloqiy
Davlat bilan aloqa	Hamkorlik	To'liq bo'ysunadi	Ajratilgan
Qoidalar manbai	Kasbiy nizom	Harbiy nizom	Diniy manbalar
Kiyim	Erkin	Maxsus forma	Diniy kiyim bo'lishi mumkin

Jamiyatda faoliyat yurituvchi kasbiy, harbiy va diniy tashkilotlar maqsadi va vazifalari jihatidan farqlansa-da, ularni birlashtirib turuvchi umumiy jihatlar mavjud. Bu o'xshashliklar ularning barchasi ijtimoiy institut sifatida shakllanganidan dalolat beradi. Uchala tashkilot ham: jamiyatda muhim vazifani bajaradi, ma'lum ichki tuzilma va nizomga ega, a'zolari umumiy g'oya atrofida birlashtiradi, tartib-qoidalarga amal qilishni talab etadi, ma'lum ijtimoiy ehtiyojni qondiradi.

Xulosa. Maxsus tashkilotlar, ularning harbiy, kasbiy va diniy guruhlariga bo'linishi bilan, davlat xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning faoliyati ko'pincha maxfiylik va professionallik talab qiladigan murakkab jarayonlarni o'z ichiga oladi va zamonaviy texnologiyalar hamda etik muammolar bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bilan birga, ularning jamiyatdagi roli va nazorat usullari, ayniqsa shaffoflik va qonuniylik masalalari, dolzarb muammolar bo'lib qolmoqda.

Texnologik rivojlanishlar va innovatsiyalar maxsus tashkilotlarning samaradorligini oshirish imkonini berdi, lekin u bilan birga, xavfsizlik va etik muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Kelajakda, maxsus tashkilotlarning faoliyatini yanada samarali va shaffof qilish uchun qonunchilik bazasini mustahkamlash, texnologik imkoniyatlardan to'g'ri foydalanish hamda etik prinsiplarga amal qilish muhim bo'ladi. Bundan tashqari, ularning jamiyat bilan hamkorligini rivojlantirish va maxfiylik bilan shaffoflik o'rtasidagi muvozanatni saqlash uchun keng qamrovli siyosat va strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, maxsus tashkilotlarning jamiyat va davlat xavfsizligi-dagi o'rni va roli juda muhim bo'lib, ularning faoliyatini yuksaltirish uchun zamonaviy texnologiyalar, qonuniy va etik normalarga asoslangan yondashuvlar, shuningdek, jamoatchilik nazorati va ishonchni oshirish muhim ahamiyatga ega. Kelajakda, ularning roli yanada ortib, yangi xavf-xatarlarni bartaraf etishda muhim vositaga aylanishi mumkin.

Shu bilan birga, ularning faoliyatini nazorat qilish va shaffofligini ta'minlash uchun doimiy ravishda yangi yondashuvlar va metodologiyalar ishlab chiqilishi zarur bo'ladi. Bu esa, davlatning xavfsizlik tizimining mustahkamligini ta'minlash va jamiyatda barqarorlikni saqlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Iskandarov, S. Maxsus tashkilotlar va ularning jamiyatdagi roli. O'zbekiston Davlat Xavfsizlik Kengashi nashriyoti, 2018.
2. Qodirov, A. Harbiy maxsus xizmatlar va ularning etik muammolari. Tahlil va izlanishlar jurnali, 2020.
3. Nurmatov, B. Diniy tashkilotlar va jamiyatda nazorat usullari. O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2019.
4. Abdullayev, T. Maxfiylik va texnologik muammolar maxsus tashkilotlar faoliyatida. Xavfsizlik va axborot texnologiyalari jurnali, 2021.
5. Sultonov, D. Kasbiy tashkilotlar va etika prinsiplari. O'zbekiston Sotsiologlar Assotsiatsiyasi jurnal, 2017
6. <https://www.dissercat.com/content/vzaimodeistvie-voennoi-sluzhby-i-religii-na-institutsionalnom-urovne-upravleniya-sotsiologic>
7. https://mbaza.uz/anywork/ozbekistonda-davlatning-din-va-diniy-tashkilotlar-bilan-munosabatlari/#google_vignette
8. Qurolli kuchlar-yangi O9.'zbekiston Khujaev, Kozimkhon barqarorligini ta'minlashning ishonchli kafolati. EMBASSY OF UZBEKISTAN IN THE UNITED STATES (28 сентября 2023). Kirish sanasi: 2025 yil 30 iyun